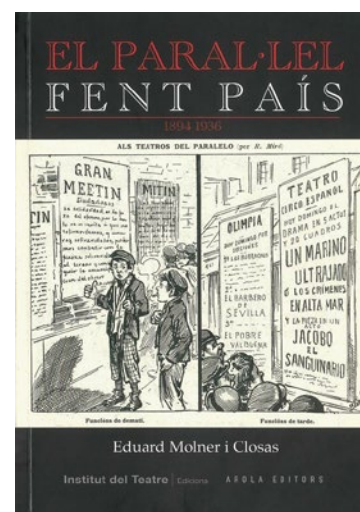

El Paral·lel, baluard de la modernitat

Joaquim ARMENGOL ROURA

juquimroura@gmail.com

Eduard Molner. *El Paral·lel fent país*.
Barcelona: Arola: Institut del Teatre, 2023.

Arola editors i l'Institut del Teatre acaben de publicar *El Paral·lel fent país*, un estudi d'Eduard Molner i Closas (Barcelona, 1968) sobre el fenomen artístic i social del Paral·lel, una investigació que comprèn les darreries del segle XIX fins a l'adveniment de la Guerra Civil. No sé si l'interès de Molner per aquesta època del Paral·lel és fruit d'aquella extraordinària exposició al CCCB, l'any 2012, comissariada juntament amb Xavier Albertí, o bé ja tenia la idea d'investigar la famosa avinguda de feia temps. En tot cas, aquella gran exposició duia un títol molt significatiu: *El Paral·lel, 1894-1939. Barcelona i l'espectacle de la modernitat*. Un títol que donava rellevància capital al que irradiava el Paral·lel en el camp cultural, social i polític. Una època i un lloc que van esdevenir el gran focus d'entreteniment i d'oci per a tot tipus de gent, però en especial per a obrers, menestrals i bohemis, gràcies a una variada proposta d'espectacles multiculturals i heterogenis a preus assequibles. El fet és que aquesta avinguda va convertir Barcelona en un autèntic baluard de la modernitat, únic a Europa. Ara bé, l'exposició interrogava el públic en una qüestió principal: per què no sabíem res de tot aquest llegat fabulós?

La recerca de Molner dona resposta a la pregunta i s'endinsa en profunditat en les causes i els causants d'aquest fet lamentable. Però l'estudi afegeix encara una altra qüestió cabdal: per què l'elit cultural catalana dona l'esquena a la nombrosa cultura popular que venia del Paral·lel? Doncs la resposta és clara: per ser justament popular i allunyar-se dels interessos de la intel·lectualitat i la política noucentista.

El Paral·lel fent país explica la mar de bé tota l'oferta d'espectacles i l'oci que ofería el Paral·lel, tot analitzant els continguts que defineixen, d'alguna manera, l'ànima i els gustos de les classes populars catalanes. El Paral·lel era una gran avinguda dedicada a les arts escèniques que responia a una demanda social de Barcelona, però no pas a cap planificació política o cultural, d'aquí el seu caràcter marginal i de frontera amb la ciutat burgesa. Una demanda i un resultat naturals de la formació de la perifèria social i obrera

de Barcelona. De Sant Martí a la Bordeta. El cas del Paral·lel és un fenomen extraordinari. En pocs anys, de 1894 a 1910, sorgeixen un gran nombre de barraques de fires, teatres, *music-halls*, tavernes, moltíssims cafès, cinematògrafs, etc., que confegeixen un caràcter emblemàtic a la zona, coneguda com a barri Xino o Districte V.

Molner explica que el primer Paral·lel era firaire, gitano i flamenc, amb personatges de tot tipus que feien esport i proeses físiques, i tot això convivía amb l'anomenat *género chico*, una divertida derivació de la sarsuela i el sainet, i també amb el *género ínfimo*, conegut com a «varietats»; o sigui, espectacles que inclouen de manera fonamental el cuplet. Eren xous amarats d'un cert erotisme i que van donar nom a la famosa «psicalipsi», amb figures pioneres destacades com La Fornarina i la Raquel Meller.

Ara bé, el primer teatre com a tal va ser el Circo Español Modelo un escenari que va triomfar amb un nou gènere, la pantomima, que més endavant va donar lloc al melodrama de contingut social, un gènere que encarna la figura de José Fola Igúrbide, artífex de textos on impera la idea de justícia social i de crítica als explotadors i a les funestes estructures de poder, església inclosa. No oblidem que el context social de l'època és el de la Setmana Tràgica i la vaga de La Canadenca. A més, hi ha el teatre polític anarquista de Felip Cortiella i la seva propagació d'idees llibertàries. Però al Paral·lel es barregen tota mena de gèneres fins que es prioritza l'esbargiment i la festa, raó per la qual entra en escena el vodevil, amb Josep Santpere i Elena Jordi com a figures primordials. Es pot dir que amb ells neix el teatre comercial en català. També hi apareix el drama realista del Districte V, un subgènere que escenifica les calamitats del mateix barri Xino. Són espectacles confegits a mida i que responen al delit de l'anomenada cultura de masses, amb un grup de gent fabulosa que genera materials per a la indústria de l'espectacle del Paral·lel, periodistes com Josep Amich i Bert, «Amichatis», Gastó A. Màntua —de fet, més autor que periodista—, Lluís Capdevila, Francesc Madrid, Manuel Fontdevila, Joan Tomàs, Brauli Solsona..., intel·lectuals i traductors com Salvador Vilaregut, lletristes com Rossend Llorba, homes de teatre com Joaquim Montero i productors com Manuel Sugranyes. Amichatis, però, és la figura més destacada segons Molner, defensor d'un teatre d'entreteniment i de consum massiu, a favor del realisme del Districte V, un teatre amb una moral laica i de la responsabilitat, que toca temes com la prostitució, la misèria i la culpa, en especial dels homes, per no evitar aquestes situacions familiars dramàtiques.

Podríem dir que Joaquim Montero i Manuel Sugranyes són els responsables de la revista musical autòctona en gran format que apareix al Paral·lel, una evolució dels espectacles de varietats força inspirats en el sainet d'Emili Vilanova i el teatre popular de Pitarra. Montero hi afegeix el comentari polític i el cinema. *El Papitu Santpere* (1932) és un cartulari de la seva poètica i del seu ideari republicà catalanista. Sugranyes, més internacional, és un importador de revistes de París que també poden triomfar a Barcelona.

Més enllà de la sarsuela hi ha un altre gènere musical que fa forrolla al Paral·lel, és el teatre líric en català. El 16 d'abril de 1926 s'estrena al Teatre Nou del Paral·lel un clàssic: *Cançó d'amor i de guerra*, peça escrita per Lluís

Capdevila i Víctor Mora, amb música de Rafael Martínez Valls, tot i que ja hi havia el precedent de *Baixant de la Font del Gat o la Marieta de l'ull viu*, versió lírica de l'obra d'Amichatis i Màntua. Peces que mostren uns valors polítics i morals afins al públic i que recullen elements tradicionals de la cultura catalana i d'una manera particular d'entendre el món.

I contra aquest magma impressionant d'espectacles apareix el setmanari cultural *Mirador*, una revista republicana i liberal que reflecteix les opcions polítiques del seu editor, Amadeu Hurtado, advocat afí a Acció Catalana. *Mirador* vol una modernització de la societat catalana, que sigui de caire europeista, amb una clara voluntat d'incidir en les arts escèniques i en tots els sectors culturals. Desitja la construcció d'un teatre nacional representatiu, imposant una escena culta catalana, però també vol concretar com ha de ser aquesta escena en l'àmbit més popular o d'entreteniment, per acabar amb un teatre que considera xaró, vulgar i estereotipat; o sigui, de flama pitarresca, pairalista, arcaic i sentimental. D'aquí el rebuig a tot allò que no quadra amb el seu ideari, és a dir, la majoria de muntatges que es feien en el Paral·lel. Opinions molt crítiques que surten de plomes admirables com les de Sebastià Gasch i Joan Tomàs, les de Ramon Pei, Jaume Passarell i Joan Cortès; i d'altres com les de Josep Maria Planes, Andreu-Avel·lí Artís i Tomàs, Rafael Tasis o el mateix Josep Maria de Sagarra, lletrista d'espectacles, tots ells amb el neguit de veure com el teatre queda al marge de la modernització del país i del món de l'espectacle. Malgrat aquesta batalla crítica i la crisi del teatre, peces populars sorgides del Paral·lel com *La reina ha relliscat* d'Alfons Roure, o la *Gloriosa* de Miquel Poal-Aregall esdevenen grans èxits de públic. Com afirma Molner, cal valorar la contribució d'aquest teatre perquè va normalitzar la presència del català als escenaris, i també per la seva contribució a la tradició literària. Obres com *Vida privada* de Josep Maria de Sagarra, o *Mirall trencat* de Mercè Rodoreda no haurien sigut possibles.

Tot canvia, però, a partir dels anys trenta, quan el cinema sonor i l'esport (futbol, boxa, ciclisme) es converteixen en espectacles populars hegemònics. Hi ha alguns teatres que desapareixen o es transformen en sales de cinema per acollir la novetat. Els col·laboradors de *Mirador* consideren que el cinema és una forma d'espectacle insuperable, perquè els sembla la mateixa realitat. De manera que el cinema sonor definirà el que ha de ser el gust artístic i es converteix en model per jutjar les arts escèniques en general. La crisi del Paral·lel ja serà un fet. A més a més, la Guerra Civil ho capgira tot, enruna Catalunya i també la fulgurant vida cultural de la famosa avinguda.

L'estudi de Molner mostra la gran importància que va tenir el Paral·lel, i no només per ser popular, sinó perquè part de l'herència cultural nostra ve d'allà. El Paral·lel va construir una ciutadania i, per tant, també un país. Va promoure valors com el treball, l'honradesa, la solidaritat, la voluntat democràtica, el republicanisme, l'autogovern de Catalunya, i va fer una aportació impagable a la llengua catalana. I tot gràcies a les obres d'uns escriptors i d'uns artistes que agraden molt a un públic massiu. Anhels sorgits d'una època i d'una gent fabulosa, d'aquell món o submón del Districte V. La interpretació i l'explicació que fa Molner d'aquestes obres fonamentals és exemplar, posa llum als textos per poder comprendre la intenció política i social del

teatre al Paral·lel, i el seu rebuig per part de la intel·lectualitat de *Mirador*. *El Paral·lel fent país* és un estudi ampli, profund i seriós, en especial per la lectura que fa l'autor del gran Amichatis i del setmanari *Mirador*, i perquè sintetitza, amb aportacions pròpies, aquella impagable exposició que es va fer al CCCB: *El Paral·lel, 1894-1939. Barcelona i l'espectacle de la modernitat*. Tot plegat, una aportació admirable a la cultura d'un país —per bé que alguns ho hagin oblidat—, anomenat Catalunya.

La pregunta que ens hauríem de fer ara seria aquesta: què cal recuperar de tot aquell magma d'obres i autors del Paral·lel? Molts, com Molner, defensem aquest llegat ric i fabulós. Així, doncs, un llibre com *El paral·lel fent país* fa pensar en la necessitat de publicar l'obra d'aquelles figures rellevants de la literatura popular catalana que van alimentar la indústria del Paral·lel amb el seu talent, pel seu interès literari, històric i social. Però, qui ho farà? Cal insistir en la necessitat de crear una editorial nacional catalana que publiqui tota aquesta mena de fons, un patrimoni cultural i literari que ha format la nostra essència. Ni que sigui, només, per poder saber qui som.

